

CHARAKTERYSTYKA KOLEKCJI FILATELISTYCZNEJ EDWINA KLESSY POŚWIĘCONEJ NSZZ „SOLIDARNOŚĆ”

Wstęp

Znaczki pocztowe² są źródłem historycznym dokumentującym życie społeczne. Czterdziesta rocznica wprowadzenia stanu wojennego³ w Polsce stała się okazją do zaprezentowania znaczków poczty podziemnej z lat 1981–1989⁴. Zbiór ten obejmuje blisko 2,7 tys. znaczków, bloczków, kopert, stempli, kart pocztowych oraz banknotów wydawanych przez podziemne wydawnictwa solidarnościowe i inne nielegalnie działające ugrupowania społeczne i polityczne, wszystko to udało się autorowi zgromadzić głównie w czasach, gdy były emitowane i kolportowane. Odkładane „do szuflady”, dla filatelisty „od urodzenia” i zaangażowanego w działalność solidarnościową, stanowiły skarb, którego zdobywanie było niezwykle ważne. Upłynęło wiele lat, ale dopiero okrągła rocznica wprowadzenia stanu wojennego stała się inspiracją do opracowania całego zgromadzonego zbioru w sposób umożliwiający jego publiczną prezentację.

¹ Mgr inż. Edwin Klessa, pracownik Biblioteki Parafii pw. św. Jana Chrzciciela w Trzciance; ORCID: 0000-0003-2949-3454, e-mail: bibltk@wp.pl.

² To rodzaj papieru wartościowego, służący do uiszczenia opłaty za usługi pocztowe. Zazwyczaj ma on postać niewielkiego, papierowego prostokąta, przyklejanego do koperty. Jego brzegi są ząbkowane, wyraźnie oznaczony jest też jego nominał oraz kraj, w którym znaczek został wydany. Muzeum Poczty i Telekomunikacji we Wrocławiu, „Penny Black czyli krótka historia znaczka pocztowego”, dostęp 25.05.2022, <https://muzeum.wroclaw.pl/blog-post/penny-black-czyli-krotka-historia-znaczka-pocztowego>.

³ Na temat stanu wojennego w Polsce zobacz: Wojciech Polak, Sylwia Galij-Skarbińska, Michał Damażyn, *Nikczemność i honor. Stan wojenny w stu odsłonach* (Kraków: Biały Kruk, 2021); *Świadectwa stanu wojennego*, wstęp Janusz Krupski, oprac. Antoni Dudek i Krzysztof Madej, Relacje i wspomnienia, t. 2 (Warszawa: IPN, 2006); *Kościół i społeczeństwo wobec stanu wojennego*, red. Wiesław Jan Wysocki (Warszawa: Oficyna Wydawnicza Rytm, 2004); *Stan wojenny w Polsce 1981–1983*, red. Antoni Dudek (Warszawa: IPN, 2003).

⁴ Zorganizowano również wystawy o podobnej tematyce w wielu innych miejscach: Artur S. Górski, „Znaczkami pocztowym w reżimie WRON. Poczta podziemna z oflagów i więzień”, 17 sierpnia 2020 r., dostęp 25.05.2022, <https://solidarnosc.gda.pl/aktualnosci/znaczkami-pocztowym-w-rezim-wron-poczta-podziemna-z-oflagow-i-wiezien>, „Wystawa Znaczków Poczty Podziemnej 1982–1989”, dostęp 25.05.2022, <http://www.solidarnosc.org.pl/gorzow/pl/article/show/category,14,id,143-.html>; Izabella Maliszewska, „Stan wojenny na znaczkach pocztowych podziemnej Solidarności” 13 grudnia 2021 r., Muzeum Warszawy Kolekcje, dostęp 25.05.2022, <https://kolekcje.muzeumwarszawy.pl/pl/interpretacje/stan-wojenny-na-znaczkach-pocztowych-podziemnej-solidarnosci>; „Wystawa znaczków poczty podziemnej z lat 1981–1989 ze zbiorów Edwina Klessy”, dostęp 25.05.2022, <https://www.powiat.pila.pl/promocja-kultura-i-sport/patronaty-starosty/wydarzenia/1053,wystawa-znaczkow-poczty-podziemnej-z-lat-1981-1989-ze-zbiorow-edwina-klessy>; Marek Wolski, „Historia ukryta na znaczkach poczty podziemnej”, 15 grudnia 2021 r., dostęp 25.05.2022, <https://pila.naszemiasto.pl/historia-ukryta-na-znaczkach-poczty-podziemnej/ar/c15-8594329>.

Wystawa *Znaczki poczty podziemnej z lat 1981–1989 z kolekcji Edwina Klessy*⁵

Otwarcie wystawy zapoczątkowało w regionie pilskim program obchodów 40. rocznicy wprowadzenia stanu wojennego. 10 grudnia 2021 r. w nowo wyremontowanym dawnym Kinie „Iskra” w Pile otwarta została wystawa zatytułowana *Znaczki poczty podziemnej z lat 1981–1989 z kolekcji Edwina Klessy* obejmująca prawie 350 arkuszy wystawowych A4. Trwającą w Pile wystawę do 20 grudnia 2021 r. obejrzało blisko 600 osób, w tym 20 grup szkolnych, które autor miał przyjemność osobiście oprowadzić. Po przewiezieniu wystawy do Trzcianki była ona prezentowana w Centrum Integracji Społecznej od 27 grudnia 2021 r. do 14 stycznia 2022 r. Obejrzało ją i po wystawie oprowadzonych zostało około 250 osób, w tym także kilka grup szkolnych.

Wystawy były organizowane przy współpracy ze Starostwem Powiatowym, Biurem Wystaw Artystycznych oraz Biblioteką Powiatową i Miejską Biblioteką Publiczną im. Pantaleona Szumana w Pile, a także z Biblioteką Publiczną i Centrum Kultury im. Kazimierzy Iłakowiczówny w Trzciance oraz Stowarzyszeniem Ludzi Kreatywnych „Pokrzywa” z Pokrzywna. Zwiedzający mogli otrzymać opracowany na potrzeby wystawy prospekt przedstawiający historię i znaczenie podziemnej poczty solidarnościowej.

Prezentowany zbiór przywoływał atmosferę oraz wydarzenia lat 80. ubiegłego wieku. Zastraszane i spacyfikowane społeczeństwo, które przez kilkanaście miesięcy zasmakowało już wolności, nie uległo całkowitemu zniewoleniu. Czołgi na ulicach miast, tysiące internowanych i skazywanych z dekretu stanu wojennego wyrokami wieloletniego więzienia, skrytobójcze morderstwa polityczne, wszechobecna cenzura i trudne warunki życia – zmaganie się z ciągłym niedoborem podstawowych artykułów pierwszej potrzeby – nie było w stanie zabić nadziei. Równoległe do oficjalnego życia funkcjonował tzw. „drugi obieg”. Dziesiątki wydawnictw w warunkach konspiracyjnych drukowało książki, prasę, ulotki, a także wydawało znaczki poczty podziemnej.

⁵ Edwin Klessa – właściciel kolekcji znaczków poczty podziemnej z lat 1981–1989. Działalność opozycyjną podjął w Poznaniu w czasie wydarzeń marcowych w 1968 r., będąc studentem piątego roku. Współtwórca w 1980 r. struktur solidarnościowych w Lubuskich Zakładach Okrętowych „LUBMOR” oraz struktur miejskich w Trzciance i przewodniczący Miejskiej Komisji Koordynacyjnej NSZZ „Solidarność” w mieście w latach 1980–1981. Członek Zarządu Wojewódzkiego NSZZ „Solidarność” w Pile. Delegat woj. pilskiego na I Krajowy Zjazd „Solidarności” w Gdańsku w 1981 r. Internowany w stanie wojennym w Zakładzie Karnym we Wronkach i Gębarzewie. Aresztowany w 1984 r. Członek Diecezjalnego Komitetu Pomocy Represjonowanym w latach 1982–1986. Kolporter i założyciel Biblioteki Latającej w Trzciance w latach 80., udostępniającej około 500 pozycji książkowych wydawanych przez wydawnictwa podziemne. Twórca Biblioteki Parafialnej w 1983 r. w Trzciance i organizator 38. Tygodni Kultury Chrześcijańskiej oraz wielu innych wydarzeń kulturalnych, religijnych i politycznych. Autor *Pamiętnika z internowania* wydanego przez IPN Oddział Poznań w 2013 r. Przewodniczący Społecznego Komitetu Budowy Pomnika Niepodległości w Trzciance odsłoniętego w 2018 r. Odznaczony m.in. Krzyżem Wolności i Solidarności w 2016 r. Jarosław Wąsowicz, „Klessa Edwin”, w: *Encyklopedia Solidarności. Opozycja w PRL 1976–1989*, t. 1, red. M. Łątkowska i in. (Warszawa: IPN, 2010), 196–197; Edwin Klessa, *Pamiętnik z internowania. Wronki 14 grudnia 1981 r. – Gębarzewo 23 lipca 1982 r.*, wstęp i oprac. Jarosław Wąsowicz (Poznań: IPN, 2013).

Jeszcze więcej osób i środowisk angażowało się w kolportaż tych materiałów. Wszystkie te działania objęte były rewizjami, procesami sądowymi, konfiskatą samochodów służących do kolportażu zabronionych wydawnictw. Mimo wszystko raz uruchomionej lawiny społecznych oczekiwań nie dało się zatrzymać.

Artyści i ludzie sztuki, którzy nie poszli na współpracę z juntą wojskową kontynuowali swoją działalność w prywatnych mieszkaniach lub w salkach przykościelnych. Ważne dla podtrzymania ducha w narodzie były kabarety (Jacek Federowicz, Jan Pietrzak), oraz piosenki (Jacek Kaczmarski). Tę samą funkcję pełniły znaczki poczty podziemnej. Wydawane przez różne podziemne nielegalnie działające środowiska, nie służyły do opłacania przesyłek pocztowych. Społeczeństwo, które stykało się z takimi wydawnictwami otrzymywało wyraźny sygnał, że pomimo istniejącego zniewolenia jest mnóstwo środowisk, które się nie poddały, które mimo groźących konsekwencji projektują, drukują i kolportują. Znaczki były sygnowane przez *Pocztę Solidarności*, *Pocztę Solidarność Walcząca*, *Pocztę KPN*, *Pocztę Niezależną*, *Pocztę NZS*, *Ugrupowanie Polityczne Służba Wolnej Polski*, *Niezależne Wydawnictwo Niezłomni*, *Pocztę Polową*, *Wydawnictwo Niezależne*, *Ruch Wolność i Pokój*, *Federację Młodzieży Walczącej*, *Pocztę Pomorza*, *Pocztę Kraków* i wiele innych⁶. Znaczki te miały jeszcze jedną funkcję. Otóż na każdym z nich wydrukowany był nominał, zgodnie z którym były przez zainteresowanych kupowane. W ten sposób tworzone fundusze na finansowanie podziemnej działalności wszystkich nielegalnych partii, związków zawodowych i innych stowarzyszeń.

Ocenia się, że przez całe lata 80. ubiegłego wieku wydano prawie 35 tys. różnych znaczków. Ich jakość artystyczna czy edytorska była bardzo różna. Wydawane były w warunkach wysokiej konspiracji, a w czasach chronicznego braku podstawowych artykułów papierniczych, braku dostępu do sprzętu poligraficznego stały się zjawiskiem unikalnym w skali świata. Obok prymitywnych emisji spotykamy wiele projektów stojących na bardzo wysokim poziomie edytorskim, które w niczym nie ustępowały jakości znaczków wydawanych przez ówczesną Pocztę Polską. Były więc wydruki powielaczowe lub wykonywane metodą sitodruku, ale także wykonywane z zastosowaniem wysokiej jakości maszyn offsetowych. O odwadze osób zaangażowanych w taką działalność, niech świadczy fakt, że – jak się później okazało – wykorzystywane były do tego celu nawet wojskowe urządzenia poligraficzne. Konsekwencje „wpadki” w takich okolicznościach byłyby wręcz dramatyczne dla osób, które w czymś takim

⁶ Barbara Swałtek, Jacek Swałtek, *Gawędy o znaczkach, pieczętkach i kopertach: filatelistyka podziemna lat 1982–1985 jako forma działania na rzecz niepodległości i suwerenności Polski*, Zeszyty Historyczne Sieci Solidarności t. 7 (Kraków: Stowarzyszenie Sieć Solidarności, 2016); Anatol Kobylański, *Sześć lat Podziemnej Poczty w Polsce (1982–1988)* (Rapperswil: Muzeum Polskie, 1989); *Towarzystwo Poczty Podziemnej. Katalog znaczków rok 1985*, oprac. Andrzej Jaworski (Warszawa: nakład autora, 2000); *Towarzystwo Poczty Podziemnej. Katalog znaczków rok 1986*, oprac. Andrzej Jaworski (Warszawa: nakład autora, 2001); *Towarzystwo Poczty Podziemnej. Katalog znaczków lata 1982–1984*, oprac. Zbigniew Kowalewski (Warszawa: nakład autora, 1998); Henryk Mruk, Michał Guć, *Znaczki szczecińskiego podziemia autorstwa Jana Tarnowskiego 1981–1989* (Szczecin: IPN, 2020).

uczestniczyły. Nakład poszczególnych serii również różnił się między sobą. Emitowane były nakłady wielotysięczne, ale też bardzo nieliczne, bo zaledwie po kilkadziesiąt sztuk.

Znaczki wydawane były nie tylko w warunkach wysokiej konspiracji, ale też w olbrzymim rozproszeniu. Z jednej strony były wydawnictwa, które potrafiły zorganizować wysokonakładowe edycje książek, ale też zupełnie małe, spontanicznie powstałe inicjatywy, które w taki sposób chciały także włączyć się w działalność opozycyjną. W całym kraju było takich środowisk setki, jeżeli nie tysiące. Dlatego do dzisiaj nie udało się całościowo opracować historii tego fenomenu, ponieważ rozproszenie tej działalności i zasady konspiracji utrudniały docieranie do wszystkich wydań, a tym samym do zebrania całego nakładu.

Struktura zbioru

Znaczki poczty podziemnej obejmują bardzo szeroki zakres tematów. W prezentowanym zbiorze ujęto je w 97 grupach tematycznych, stosując uproszczoną klasyfikację. Wyodrębnić można kilka podstawowych tematów:

– **Droga do wolności.** Temat ten obejmuje wszystkie ważne w historii Polski wydarzenia świadczące o wysiłkach społeczeństwa na drodze do odzyskania niepodległości i jej zachowania, począwszy od Konfederacji Barskiej, poprzez Konstytucję 3 Maja, Insurekcję Kościuszkowską, Powstanie Listopadowe, Powstanie Styczniowe, I Kadrową, Legiony Polskie, odzyskanie Niepodległości w 1918 r., potem walka z okupantem niemieckim i sowieckim, działalność Armii Krajowej, walki polskich oddziałów na Zachodzie, powstania w Gettcie i Powstanie Warszawskie. Droga do niepodległości po 1945 r. znaczone była krwawymi wydarzeniami Powstania Poznańskiego w 1956 r., Grudnia 1970 i Grudnia 1981 r., zrywów wolnościowych studenckiego marca 1968 r., wydarzeniami w 1976 r. w Radomiu i warszawskim Ursusie, gdzie władza komunistyczna uznająca się za przedstawiciela robotników wielokrotnie do nich strzelała z ostrej broni, nie mówiąc o tysiącach więzionych, wyrzucanych z pracy czy w inny sposób represjonowanych⁷.

⁷ Zobacz: Zdzisław Głapiak, *Protesty społeczne w PRL. Droga do wolności na znakach pocztowych* (Leszno–Rydzyna: Zamek SIMP, 2007); *Towarzystwo Poczty Podziemnej. Poglądowa działalność w obozach internowanych i zakładach karnych*, oprac. Zbigniew Kowalewski (Warszawa, 2019), dostęp 25.05.2022, <https://zbigniew.sarata.pl/data/files/pdf/m/qkvwpd.pdf>; Andrzej Friszke, „Internowani, aresztowani, skazani. Pozbawieni wolności w okresie stanu wojennego 1981–1983/1984”, *Kwartalnik Historyczny* 124, 2 (2017): 267–293, dostęp 25.05.2022, http://rcin.org.pl/Content/63804/WA303_82940_A52-K-H-R-124-2_Friszke.pdf; Katarzyna Szychta, „Historia zapisana w obrazie. Wydarzenia Grudnia '70 z perspektywy twórców nieoficjalnych znaczków i kartek pocztowych z lat osiemdziesiątych XX w.”, *Argumenta Historica* 5 (2018): 168–189, dostęp 25.05.2022, <https://czasopisma.bg.ug.edu.pl/index.php/argumentahistorica/article/view/3286>; *Katalog znaczków Konfederacji Polski Niepodległej 1984–1990*, oprac. Andrzej Znojkiwicz, t. 1 (Warszawa: Wydawnictwo Polskie, 1990); Waclaw Sokołowski, *Katalog znaczków wydanych przez polskie organizacje niezależne w 1987 roku* (Warszawa, 1990).

– **Stąd wyszła iskra.** To postać Ojca świętego Jana Pawła II, którego pontyfikat miał potężny wpływ na religijność wielu społeczeństw, ale także na międzynarodową sytuację polityczną w Polsce i na świecie. Święty Jan Paweł II był najbardziej popularną postacią na znaczkach poczty podziemnej. W prezentowanym zbiorze aż 22 karty wystawowe przedstawiają Jana Pawła II, jego pielgrzymki do Polski i na cały świat⁸.

– **„Solidarność”.** Ten dział obejmuje całą historię ruchu solidarnościowego począwszy od strajków okupacyjnych w sierpniu 1980 r. w stoczniach Wybrzeża Gdańskiego i Szczecińskiego oraz na Śląsku, poprzez podpisanie Porozumień Sierpniowych, I Zjazd „Solidarności”, stan wojenny, skazanych na podstawie dekretu o stanie wojennym, internowanych oraz działalność podziemną „Solidarności” lat 80. Dział ten obejmuje również znaczki i stemple wykonywane w różnych zakładach karnych, w których przebywali internowani i skazani. Popularną postacią, drugą po Janie Pawle II pod względem częstotliwości prezentowania na znaczkach poczty podziemnej, był ks. Jerzy Popiełuszko, patron „Solidarności”, zamordowany przez funkcjonariuszy Służby Bezpieczeństwa PRL. Dział ten obejmuje także wielkie postaci objęte hasłem „Wierni Bogu i Ojczyźnie” jak: ks. Piotr Skarga, św. Andrzej Bobola, Romuald Traugutt, biskup Michał Kozal, o. Honorat Koźmiński, św. Maksymilian Kolbe, kardynał Stefan Wyszyński i ks. Teofil Bogucki. Na znaczkach uczczono także pamięć skrytobójczo zamordowanych duchownych w latach 80. oraz takich, którzy zginęli w do dzisiaj niewyjaśnionych okolicznościach: o. Honoriusz Kowalczyk dominikanin z Poznania, ks. Franciszek Blachnicki, ks. Stefan Niedzielak, ks. Stanisław Suchowolec czy ks. Sylwester Zych⁹.

– **Satyra polityczna.** Obejmuje wydarzenia i postaci, które w oczach ówczesnego społeczeństwa uchodziły jako idealny przedmiot drwin i humoru. Czołowymi postaciami w tym dziale byli przywódca PRL, gen. Wojciech Jaruzelski i jego Wojskowa

⁸ Zbigniew Endzel, *Jan Paweł II – Pielgrzym Pokoju na znaczkach Poczty Podziemnej w Polsce w latach 1982–1990. Katalog* (Warszawa: Temobud, 1991).

⁹ „Poczta Solidarności Podziemnej w latach 1982–1989”, dostęp 25.05.2022, https://www.ecs.gda.pl/title,Poczta_Solidarnosci,pid,1248.html. Alternatywny wykaz znaczków poczty podziemnej NSZZ „Solidarność” w części prezentowany jest na stronie: <http://solidarnosc.nie-spamuj.eu>. *Encyklopedia Solidarności* prezentuje zaś pełną kolekcję skanów w zakładce: <https://encysol.pl/es/zasoby/znaczkki/20705,Znaczkki.html>. Ponadto zobacz: Katarzyna Szychta-Mielewczyk, „Przekształcenia znaku «Solidarność» projektu Jerzego Janiszewskiego w twórczości opozycyjnej lat osiemdziesiątych XX w.”, *Porta Aurea* 20 (2021): 241–263, dostęp 25.05.2022, <https://doi.org/10.26881/porta.2021.20.11>, *O Polskę wolną! O Polskę Solidarną! NSZZ Solidarność w latach 1980–1989. Zbiór studiów*, red. Wojciech Polak, Sylwia Galij-Skarbińska, Violetta Kmiecik, Michał Białkowski, Jakub Kufa, Przemysław Rychlewski (Gdańsk: tatastudio, 2011), dostęp 25.05.2022, <https://depot.ceon.pl/bitstream/handle/123456789/13223/O%20POLSKIE%20WOLNA%20-%20Wojciech%20Polak%20%28red.%29.pdf?sequence=2&isAllowed=y>; *Solidarność podziemna 1981–1989*, red. Andrzej Friszke (Warszawa: Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk, 2006); „Kolporter historii”, w: Mateusz Wyrwach, *Kolporterzy historii. Ludzie Solidarności i niepodległości* (Gdańsk: Instytut Dziedzictwa Solidarności, 2021), 25–29, dostęp 25.05.2022, https://ids1980.pl/wp-content/uploads/2022/01/IDS_Kolporterzy_poprawka_ebookwww.pdf; Jarosław Wąsowicz SDB, „Maryjny charakter religijności ruchu «Solidarność» 1980–1989”, w: *Kościół w Polsce. Dzieje i kultura*, t. 17, red. Jan Walkusza (Lublin: RW KUL, 2018), 159–175.

Rada Ocalenia Narodowego (WRON), rzecznik prasowy junty wojskowej Jerzy Urban przez całą Polskę nazywany wtedy Goebbelsem stanu wojennego, zbankrutowany Karol Marks w roli żebraka, itd.

– **Zbrodnie komunizmu.** Najczęstszym motywem prezentowanym na znaczkach był Katyń – nieosądzona zbrodnia ludobójstwa. Jest również rok 1920 oraz Pakt Ribbentrop–Mołotow i agresja na Polskę we wrześniu 1939 r., zdławienie dążeń wolnościowych na Węgrzech w 1956 r. i w Czechosłowacji w 1968 r. Również wielokrotne strzelanie do robotników w Polsce.

– **Religia, wiara.** We wszystkich trudnych chwilach narodu, w czasach powstań, II wojny światowej, czy zrywów społecznych w czasach PRL Kościół zawsze był z narodem. Polski Kościół złożył największą daninę krwi w czasach II wojny światowej, ale też podczas represji carskich czy reżimu komunistycznego. To polscy duchowni wywożeni byli wraz z powstańcami na Sybir i podlegali różnym represjom, ginęli w niemieckich obozach koncentracyjnych, skazywani byli na wieloletnie więzienia w czasach stalinowskich i zabijani w skrytobójczy sposób w latach 80.¹⁰

– **Historia Polski.** W tym dziale przedstawiony jest poczet królów i hetmanów Polski, są ukazywane wielkie postacie życia politycznego i gospodarczego II Rzeczypospolitej, osiągnięcia gospodarcze tego okresu jak budowa Gdyni, linii kolejowej Śląsk–Gdynia, budowa Centralnego Okręgu Przemysłowego, zakładów w Policach itd. Na znaczkach prezentowana jest także tematyka kresowa.

– **Medale, odznaczenia, godła, orły, sztandary** – Znaczki przedstawiają symbole ważne dla polskiego narodu i SOLIDARNOŚCI.

– **Banknoty wydawane przez podziemie solidarnościowe.** Banknoty o charakterze głównie satyrycznym nawiązujące do ówczesnie aktualnych polskich banknotów lub dolarów. Część banknotów zawiera poważną tematykę – przedstawiają np. ks. Jerzego Popiełuszkę lub Lecha Wałęsę¹¹.

¹⁰ Zobacz przykładowe znaczki: Słowiniec Fundacja Centrum Dokumentacji Czynu Niepodległościowego, Niezależna filatelistyka – znaczki, „Zwycięstwo przyjdzie – przyjdzie przez Maryję, kardynał A. Hlond – Prymas Polski. Poczta «Solidarności Walczącej» Białystok” (Białystok: Poczta „Solidarności Walczącej”, 1984), pozycja 167, dostęp 25.05.2022, http://www.sowiniec.com.pl/php/5_p_solidarna.php?ID3=28&s=4&li=1&sort=OPS; znaczek: http://sowiniec.com.pl/zbiory_z/Ple_0004_A_a.jpg; Słowiniec Fundacja Centrum Dokumentacji Czynu Niepodległościowego, Niezależna filatelistyka – znaczki, „Św. M. Kolbe męczennik 1941. Poczta «Solidarności»” (Świdnik: Poczta „Solidarności”, [1984]), pozycja 169, dostęp 25.05.2022, http://www.sowiniec.com.pl/php/5_p_solidarna.php?ID3=28&s=4&li=1&sort=OPS; znaczek: http://sowiniec.com.pl/zbiory_z/Zn_0009_A_a.jpg; Słowiniec Fundacja Centrum Dokumentacji Czynu Niepodległościowego, Niezależna filatelistyka – znaczki, „Ks. J. Popiełuszko męczennik 1984. Poczta «Solidarności»” (Świdnik: Poczta „Solidarności”, [1984]), pozycja 170, dostęp 25.05.2022, http://www.sowiniec.com.pl/php/5_p_solidarna.php?ID3=28&s=4&li=1&sort=OPS; znaczek: http://sowiniec.com.pl/zbiory_z/Szp_1036_2A_a.jpg.

¹¹ Zobacz: Wiesław Kukła, *Banknoty opozycji w Polsce 1982–1988* (Poznań: Wydawnictwo Z. Bartkowiak, 1992) i np. kolekcję: Leszek Andrzejewski, „Banknoty i znaczki Solidarności”, dostęp 25.05.2022, https://andrzejewski.siedlce.pl/znaczki.html?page_g195=11.

Wizerunek maryjny na znaczkach poczty podziemnej

Już z pobieżnego zapoznania się z ogólną tematyką zbioru wynika, że znaczna jego część dotyczy tematyki religijnej. Motywy maryjne stanowią poważny udział w całej kolekcji¹².

W dziale „Droga do wolności” *Poczta Solidarność* ukazała postać Matki Boskiej AK (2) oraz Katyńskiej (5).

W dziale „Stąd wyszła iskra” *Poczta Solidarność* wydała reprodukcję obrazów Matki Boskiej Częstochowskiej i Ostrobramskiej.

W dziale „Solidarność” na kopercie wydanej przez *Pocztę Obozową* w Nowym Łupkowie odcisnięty został duży stempel z sylwetką Matki Boskiej Częstochowskiej na tle więziennych krat. Internowani w Wierzchowie stosowali stempel z podobizną Matki Boskiej Częstochowskiej umieszczoną na tle białego orła z napisem „600 lat słudzy Maryi”. Obóz Załęże wydał stempel imitujący bloczek filatelistyczny, na którym jednym z sześciu motywów jest postać Matki Boskiej Częstochowskiej. Motyw Matki Boskiej Ostrobramskiej pojawiał się także na filatelistycznych reprodukcjach wot składanych na mszach za Ojczyznę (*Poczta Solidarność*). Matka Boska Częstochowska umieszczona została na znaczkach *Przystanek Niepodległość przy parafii św. Brygidy*, na znaczku upamiętniającym śmierć ks. Jerzego Popiełuszki (*Poczta Nowa Huta* i *Poczta Solidarność*), na bloczku poświęconym IV Pielgrzymce Świata Pracy (*Poczta Solidarność*). Z kolei Matka Boska Katyńska przedstawiona została na bloczku poświęconym IV Pielgrzymce Świata Pracy (*Wolna Poczta*) oraz na bloczku z V Pielgrzymką Świata Pracy (*Poczta Solidarność*).

W dziale „Zbrodnie komunizmu” prezentowana jest karta pocztowa z reprodukcją wizerunku Matki Boskiej Katyńskiej z cytatem C.K. Norwida (wydawnictwo nieznanne). Ten sam motyw występuje na stemplu na kopercie wydanej przez *Nową Hutę – Kraków*. W 47. rocznicę zbrodni katyńskiej *Poczta RSS* wydała bloczek zawierający podobiznę Matki Boskiej Katyńskiej i Kozielskiej. Motyw Matki Boskiej Kozielskiej umieszczony został także na trójkolorowej serii z okazji 50. rocznicy zbrodni katyńskiej (*Poczta Komitetu Katyńskiego*). Analogiczny bloczek zawierający rysunki MB Katyńskiej i Kozielskiej wydała *Poczta Słowo Niepodległość*. *Poczta Solidarność* wydała także trójkolorową serię znaczków z podobizną MB Katyńskiej. W 50. rocznicę agresji sowieckiej na Polskę *Poczta KPN* wydała okolicznościową kopertę z wydrukowaną postacią MB Katyńskiej.

W dziale przedstawiającym sztandary motyw Matki Boskiej Częstochowskiej widoczny jest na znaczkach wydanych przez *Pocztę Solidarności* oraz *Pocztę Komitetu Katyńskiego*.

Na bloczku wydanym przez *Pocztę Solidarność* poświęconym Tysiącleciu Chrztu Polski oprócz centralnej postaci Jana Pawła II, podobizny Mieszka I i orła piastowskiego widnieje obraz Matki Boskiej Częstochowskiej. Na analogicznym bloczku po-

¹² Fotografie z wystawy i przykładowe znaczki z wizerunkiem Maryi zostały zamieszczone w Aneksie 4 – Fotografie (fot. 1–3).

świętym 600-leciu Chrztu Litwy oprócz centralnej postaci Jana Pawła II, pozostałe elementy zostały zastąpione obrazem Matki Boskiej Ostrobramskiej, podobizną Władysława Jagiełły oraz Pogoni Litewskiej. Na bloczku 600 lat Chrztu Litwy wydanym przez *Pocztę KPN* (Konfederacji Polski Niepodległej) widnieje m.in. obraz Matki Boskiej Ostrobramskiej, a na bloczku *Poczty Podziemnej* umieszczone są obydwa obrazy Matki Boskiej Ostrobramskiej i Częstochowskiej.

Na znaczkach i bloczkach poświęconych 1000-leciu Chrztu Rusi *Poczta Solidarności Walczącej* umieściła kopie ikony Matki Boskiej Włodzimierskiej. Natomiast na dwóch bloczkach wydanych z tej samej okazji *Poczta Solidarność* umieściła łącznie 10 reprodukcji obrazów Matki Boskiej: Fatimskiej, Kazańskiej, Kołomyjskiej, Nowogrodzkiej, Poczajowskiej, Pokoju, Smoleńskiej, Włodzimierskiej, Włodzimierskiej z Chełma oraz Zarwanickiej. Dodatkowo na bloczku poświęconym Tysiącleciu Chrztu Ukrainy *Poczta Solidarność* umieściła podobiznę Matki Boskiej Włodzimierskiej.

Znaczki, stemple, kartki z motywami Maryjnymi zostały pokazane głównie w dziale zatytułowanym *Religia – motywy Maryjne*. Zbiór poświęcony Matce Boskiej obejmuje sześć oddzielnych kart wystawowych, na których prezentowane są różne reprodukcje znanych obrazów maryjnych. Wśród nich najczęściej przywoływana jest postać Matki Boskiej Częstochowskiej, nie tylko jako wierna kopia cudownego obrazu z Jasnej Góry, ale także Matka Boska z dwoma cięciami na prawym policzku ukazywana jest jako patronka różnych osób lub tragicznych wydarzeń. *Poczta Solidarność* emitowała całą serię znaczków ukazującą matkę Boską Częstochowską jako patronkę: górników z Kopalni „Wujek” i „Dymitrow”, górników z Lubonia, dedykowana Matce Grzegorza P. [Przemyka], Solidarności ukrzyżowanej, „niebezpiecznym”, kobietom Annie [Walentynowicz] i Ewie [Kubasiewicz], Drodze T-81 [miejsce zakatowania ks. Jerzego Popiełuszki], torturowanym więźniom politycznym w zakładzie karnym w Barczewie i internowanym w Białoleńcu. Jest też stylizowana postać Matki Boskiej Częstochowskiej w zestawieniu z Psalmami 74,22 oraz 79,3.

Poza tym w *motywach Maryjnych* przywoływane są reprodukcje innych, często czczonych lokalnie obrazów maryjnych, lub też nowych wizji tworzonych przez projektantów znaczków:

– *Poczta NZS* (Niezależnego Związku Studentów) Akademii Medycznej emitowała serię z wizerunkami Matki Boskiej: Lwowskiej, Męczenników, Opuszczonych, Wspomóżycielki Słusznej Sprawy, Wsiedlonych oraz Zmarłych.

– *Poczta Solidarność* wydała na znaczkach i bloczkach wizerunki Matki Boskiej: Białomorskiej, Biełogojewskiej, Częstochowskiej, Dergaczowskiej, Fatimskiej, Koziełskiej, Katyńskiej, Ostaszkowskiej, Ostrobramskiej, Lwowskiej, Pocieszenia, Rodzin Pomordowanych, Słusznej Sprawy, Starobielskiej i Więzionego Narodu. Poczta ta wydała również motyw Bożego Narodzenia przedstawiając postać Matki Bożej pochylonej nad „Solidarnością”.

– *Poczta KPN* wydała znaczki z Matką Boską: Bolesną z Wykusu, Boruńską, Braślowską, Częstochowską, Ostrobramską i Żyrowicką. Były też znaczki bez określania nazwy przedstawiające postać Matki Bożej ukazującej postać Dzieciątka Jezus

polskiemu białemu orłowi. Poczta Niezależna wydała znaczki z postaciami Matki Boskiej: AK, Częstochowskiej, Katyńskiej, Kozielskiej, Nieustającej Pomocy i Ostrobramskiej.

– *Poczta Polowa* wydała znaczek z Matką Boską Robotników.

Reasumując, na znaczkach poczty podziemnej częstym elementem był motyw religijny. Najczęściej ukazywanymi postaciami byli: żyjący w tym czasie polski papież Jan Paweł II oraz zamordowany przez funkcjonariuszy służby bezpieczeństwa ks. Jerzy Popiełuszko – patron „Solidarności”. Bardzo popularna była także tematyka maryjna, która pojawiła się w sumie na 159 znaczkach, stemplach i kartach pocztowych. Z tego motyw Matki Boskiej Częstochowskiej 48 razy, Matki Boskiej Katyńskiej 25, Matki Boskiej Ostrobramskiej 13 i Matki Boskiej Kozielskiej 12 razy¹³.

Zakończenie

Znaczki poczty podziemnej niewątpliwie stanowią dokument historyczny ukazujący jedną z ciekawszych inicjatyw społecznych w walce o wolność i niepodległość, a także świadczący o szerokim zakresie oddziaływania w małych środowiskach, często oddalonych od wielkich ośrodków skupiających potężne zakłady pracy z wielotysięcznymi załogami. Świadczą także o wartościach, które Polakom przyświecały na drodze do odzyskania niepodległości. Religia i wiara, jak w każdym trudnych dla Ojczyzny momentach, w latach 80. ubiegłego wieku także decydowały o sile moralnej i postawie społeczeństwa. Projektanci tych znaczków dawali temu wyraz i do wiary oraz religii często się odwoływali.

¹³ Na bloczku wydanym w latach 80. XX w. przez Poczte NYS AM widniało 10 wizerunków Matki Boskiej: Kozielska, Częstochowska, Wspomożycielka Słusznej Sprawy, Lwowska, Zmarłych, Katyńska, Wysiedlona, Opuszczone, Ostrobramska, Męczenników. Łucja Marek, „Madonny Polskie w dziejach narodu”, *Dziennik Polski* 14 sierpnia 2017 r., dostęp 25.05.2022, <https://dziennikpolski24.pl/madonny-polskie-w-dziejach-narodu/ar/12362472>. Zobacz przykładowe znaczki: Słowiniec Fundacja Centrum Dokumentacji Czynu Niepodległościowego, Niezależna filatelistyka – znaczki, „Rok Maryjny 1987–1988. Poczta «Solidarność» Świdnik” (Świdnik: Poczta „Solidarność”, [1987]), pozycja 1505, dostęp 25.05.2022, http://www.sowiniec.com.pl/php/5_p_solidarna.php?ID3=28&s=31&li=1&sort=OPS&tab=40878#40878; znaczki: http://sowiniec.com.pl/zbiory_z/Zn_0194_1A_a.jpg, http://sowiniec.com.pl/zbiory_z/Zn_0194_1A_b.jpg; Słowiniec Fundacja Centrum Dokumentacji Czynu Niepodległościowego, Niezależna filatelistyka – znaczki, „Fatima 1917–1987. Poczta «Solidarność» Świdnik” (Świdnik: Poczta „Solidarność”, [1987]), pozycja 1506, dostęp 25.05.2022, http://www.sowiniec.com.pl/php/5_p_solidarna.php?ID3=28&s=31&li=1&sort=OPS&tab=40878#40878; znaczki: http://sowiniec.com.pl/zbiory_z/Zn_0194_2A_a.jpg, http://sowiniec.com.pl/zbiory_z/Zn_0194_2A_b.jpg.

Bibliografia

- Andrzejewski, Leszek. „Banknoty i znaczki Solidarności”. Dostęp 25.05.2022. https://andrzejewski.siedlce.pl/znaczk.html?page_g195=11.
- Endzel, Zbigniew. *Jan Paweł II – Pielgrzym Pokoju na znaczkach Poczty Podziemnej w Polsce w latach 1982–1990. Katalog*. Warszawa: Temobud, 1991.
- Friszke, Andrzej. „Internowani, aresztowani, skazani. Pozbawieni wolności w okresie stanu wojennego 1981–1983/1984”. *Kwartalnik Historyczny* 124, 2 (2017): 267–293. Dostęp 25.05.2022. http://rcin.org.pl/Content/63804/WA303_82940_A52-KH-R-124-2_Friszke.pdf.
- Głapiak, Zdzisław. *Protesty społeczne w PRL. Droga do wolności na znakach pocztowych*. Leszno–Rydzyń: Zamek SIMP, 2007.
- Górski, Artur S. „Znaczkiem pocztowym w reżim WRON. Poczta podziemna z oflagów i więzień”, 17 sierpnia 2020 r. Dostęp 25.05.2022. <https://solidarnosc.gda.pl/aktualnosci/znaczkciem-pocztowym-w-rezim-wron-poczta-podziemna-z-oflagow-i-wiezien>.
- Katalog znaczków Konfederacji Polski Niepodległej 1984–1990*, oprac. Andrzej Znojkiwicz. T. 1. Warszawa: Wydawnictwo Polskie, 1990.
- Klessa, Edwin. *Pamiętnik z internowania. Wronki 14 grudnia 1981 r. – Gębarzewo 23 lipca 1982 r.* Wstęp i oprac. Jarosław Wąsowicz. Poznań: IPN, 2013.
- Kobyliński, Anatol. *Sześć lat Podziemnej Poczty w Polsce (1982–1988)*. Rapperswil: Muzeum Polskie, 1989.
- „Kolporter historii”. W: Mateusz Wyrwach, *Kolporterzy historii. Ludzie Solidarności i niepodległości*, 25–29. Gdańsk: Instytut Dziedzictwa Solidarności, 2021. Dostęp 25.05.2022. https://ids1980.pl/wp-content/uploads/2022/01/IDS_Kolporterzy_poprawka_ebookwww.pdf.
- Kościół i społeczeństwo wobec stanu wojennego*, red. Wiesław Jan Wysocki. Warszawa: Oficyna Wydawnicza Rytm, 2004.
- Kukła, Wiesław. *Banknoty opozycji w Polsce 1982–1988*. Poznań: Wydawnictwo Z. Bartkowiak, 1992.
- Maliszewska, Izabella. „Stan wojenny na znaczkach pocztowych podziemnej Solidarności”, 13 grudnia 2021 r. Muzeum Warszawy Kolekcje. Dostęp 25.05.2022. <https://kolekcje.muzeumwarszawy.pl/pl/interpretacje/stan-wojenny-na-znaczkach-pocztowych-podziemnej-solidarnosci>.
- Marek, Łucja. „Madonny Polskie w dziejach narodu”. *Dziennik Polski* 14 sierpnia 2017 r. Dostęp 25.05.2022. <https://dziennikpolski24.pl/madonny-polskie-w-dziejach-narodu/ar/12362472>.
- Mruk, Henryk, Michał Guć. *Znaczki szczecińskiego podziemia autorstwa Jana Tarnowskiego 1981–1989*. Szczecin: IPN, 2020.
- Muzeum Poczty i Telekomunikacji we Wrocławiu, „Penny Black czyli krótka historia znaczka pocztowego”. Dostęp 25.05.2022. <https://muzeum.wroclaw.pl/blog-post/penny-black-czyli-krotka-historia-znaczka-pocztowego>.
- O Polskę wolną! O Polskę Solidarną! NSZZ Solidarność w latach 1980–1989. Zbiór studiów*, red. Wojciech Polak, Sylwia Galij-Skarbińska, Violetta Kmiecik, Michał Białkowski, Jakub Kufa, Przemysław Rychlewski. Gdańsk: tatastudio, 2011. Dostęp 25.05.2022. <https://depot.ceon.pl/bitstream/handle/123456789/13223/O%20POLSKIE%20WOLNA%20-%20Wojciech%20Polak%20%28red.%29.pdf?sequence=2&isAllowed=y>.

- „Poczta Solidarności Podziemnej w latach 1982–1989”. Dostęp 25.05.2022.
https://www.ecs.gda.pl/title,Poczta_Solidarnosci,pid,1248.html.
- Polak, Wojciech, Sylwia Galij-Skarbińska, Michał Damazyn. *Nikczemność i honor. Stan wojenny w stu odsłonach*. Kraków: Biały Kruk, 2021.
- Słowiniec Fundacja Centrum Dokumentacji Czynu Niepodległościowego. Niezależna filatelistyka – znaczki. „Zwycięstwo przyjdzie – przyjdzie przez Maryję, kardynał A. Hlond – Prymas Polski. Poczta «Solidarności Walczącej» Białystok”, pozycja 167. Białystok: Poczta „Solidarności Walczącej”, 1984. Dostęp 25.05.2022.
http://www.sowiniec.com.pl/php/5_p_solidarna.php?ID3=28&s=4&li=1&sort=OPS.
Znaczek: http://sowiniec.com.pl/zbiory_z/Ple_0004_A_a.jpg.
- Słowiniec Fundacja Centrum Dokumentacji Czynu Niepodległościowego. Niezależna filatelistyka – znaczki. „Św. M. Kolbe męczennik 1941. Poczta «Solidarności»”, pozycja 169. Świdnik: Poczta „Solidarności”, [1984]. Dostęp 25.05.2022. http://www.sowiniec.com.pl/php/5_p_solidarna.php?ID3=28&s=4&li=1&sort=OPS. Znaczek: http://sowiniec.com.pl/zbiory_z/Zn_0009_A_a.jpg.
- Słowiniec Fundacja Centrum Dokumentacji Czynu Niepodległościowego. Niezależna filatelistyka – znaczki. „Ks. J. Popiełuszko męczennik 1984. Poczta «Solidarności»”, pozycja 170. Świdnik: Poczta „Solidarności”, [1984]. Dostęp 25.05.2022.
http://www.sowiniec.com.pl/php/5_p_solidarna.php?ID3=28&s=4&li=1&sort=OPS.
Znaczek: http://sowiniec.com.pl/zbiory_z/Szp_1036_2A_a.jpg.
- Słowiniec Fundacja Centrum Dokumentacji Czynu Niepodległościowego. Niezależna filatelistyka – znaczki. „Rok Maryjny 1987–1988. Poczta «Solidarności» Świdnik”, pozycja 1505. Świdnik: Poczta „Solidarności”, [1987]. Dostęp 25.05.2022. http://www.sowiniec.com.pl/php/5_p_solidarna.php?ID3=28&s=31&li=1&sort=OPS&tab=40878#40878. Znaczki: http://sowiniec.com.pl/zbiory_z/Zn_0194_1A_a.jpg, http://sowiniec.com.pl/zbiory_z/Zn_0194_1A_b.jpg.
- Słowiniec Fundacja Centrum Dokumentacji Czynu Niepodległościowego. Niezależna filatelistyka – znaczki. „Fatima 1917–1987. Poczta «Solidarności» Świdnik”, pozycja 1506. Świdnik: Poczta „Solidarności”, [1987]. Dostęp 25.05.2022. http://www.sowiniec.com.pl/php/5_p_solidarna.php?ID3=28&s=31&li=1&sort=OPS&tab=40878#40878. Znaczki: http://sowiniec.com.pl/zbiory_z/Zn_0194_2A_a.jpg, http://sowiniec.com.pl/zbiory_z/Zn_0194_2A_b.jpg.
- Sokołowski, Wacław. *Katalog znaczków wydanych przez polskie organizacje niezależne w 1987 roku*. Warszawa, 1990.
- Solidarnść podziemna 1981–1989*, red. Andrzej Friszke. Warszawa: Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk, 2006.
- Stan wojenny w Polsce 1981–1983*, red. Antoni Dudek. Warszawa: IPN, 2003.
- Swątek, Barbara, Jacek Swątek. *Gawędy o znaczkach, pieczętkach i kopertach: filatelistyka podziemna lat 1982–1985 jako forma działania na rzecz niepodległości i suwerenności Polski*. Zeszyty Historyczne Sieci Solidarności t. 7. Kraków: Stowarzyszenie Sieć Solidarności, 2016.
- Szychta, Katarzyna. „Historia zapisana w obrazie. Wydarzenia Grudnia ’70 z perspektywy twórców nieoficjalnych znaczków i kartek pocztowych z lat osiemdziesiątych XX w.”. *Argumenta Historica* 5 (2018): 168–189. Dostęp 25.05.2022. <https://czasopisma.bg.ug.edu.pl/index.php/argumentahistorica/article/view/3286>.

- Szychta-Mielewczyk, Katarzyna. „Przekształcenia znaku «Solidarność» projektu Jerzego Janiszewskiego w twórczości opozycyjnej lat osiemdziesiątych XX w.”. *Porta Aurea* 20 (2021): 241–263. Dostęp 25.05.2022. <https://doi.org/10.26881/porta.2021.20.11>.
- Świadectwa stanu wojennego*, wstęp Janusz Krupski, oprac. Antoni Dudek i Krzysztof Madej. Relacje i wspomnienia. T. 2. Warszawa: IPN, 2006.
- Towarzystwo Poczty Podziemnej. Katalog znaczków lata 1982–1984*, oprac. Zbigniew Kowalewski. Warszawa: nakład autora, 1998.
- Towarzystwo Poczty Podziemnej. Katalog znaczków rok 1985*, oprac. Andrzej Jaworski. Warszawa: nakład autora, 2000.
- Towarzystwo Poczty Podziemnej. Katalog znaczków rok 1986*, oprac. Andrzej Jaworski. Warszawa: nakład autora, 2001.
- Towarzystwo Poczty Podziemnej. Poglądowa działalność w obozach internowanych i zakładach karnych*, oprac. Zbigniew Kowalewski. Warszawa, 2019. Dostęp 25.05.2022, <https://zbigniew.sarata.pl/data/files/pdf/m/qkvwpd.pdf>.
- Wąsowicz, Jarosław. „Klessa Edwin”. W: *Encyklopedia Solidarności. Opozycja w PRL 1976–1989*. T. 1, red. M. Łątkowska i in., 196–197. Warszawa: IPN, 2010.
- Wąsowicz, Jarosław. „Maryjny charakter religijności ruchu «Solidarność» 1980–1989”. W: *Kościół w Polsce. Dzieje i kultura*. T. 17, red. Jan Walkusz, 159–175. Lublin: RW KUL, 2018.
- Wolski, Marek. „Historia ukryta na znaczkach poczty podziemnej”, 15 grudnia 2021 r. Dostęp 25.05.2022. <https://pila.naszemiasto.pl/historia-ukryta-na-znaczkach-poczty-podziemnej/ar/c15-8594329>.
- „Wystawa Znaczkii Poczty Podziemnej 1982–1989”. Dostęp 25.05.2022. <http://www.solidarnosc.org.pl/gorzow/pl/article/show/category,14,id,143-.html>.
- „Wystawa znaczków poczty podziemnej z lat 1981–1989 ze zbiorów Edwina Klessy”. Dostęp 25.05.2022. <https://www.powiat.pila.pl/promocja-kultura-i-sport/patronaty-starosty/wydarzenia/1053,wystawa-znaczkow-poczty-podziemnej-z-lat-1981-1989-ze-zbiorow-edwina-klessy>.

Streszczenie

Artykuł omawia kolekcję znaczków, bloczków, kopert, stempli, kart pocztowych oraz banknotów wydawanych przez podziemne wydawnictwa solidarnościowe i inne nielegalnie działające ugrupowania społeczne i polityczne, które autorowi udało się zgromadzić głównie w czasach, gdy były emitowane i kolportowane. Czterdziesta rocznica wprowadzenia stanu wojennego w Polsce stała się okazją do zaprezentowania znaczków poczty podziemnej z lat 1981–1989 w dawnym Kinie „Iskra” w Pile na wystawie zatytułowanej *Znaczki poczty podziemnej z lat 1981–1989 z kolekcji Edwina Klessy*. Wystawa obejmowała prawie 350 arkuszy wystawowych A4.

Słowa kluczowe: wystawa znaczków, poczta podziemna, stan wojenny, filatelistyka, Edwin Klessa

Abstract

CHARACTERISTICS OF EDWIN KLESSA'S PHILATELIC COLLECTION DEVOTED TO NSZZ "SOLIDARNOŚĆ"

The article discusses a collection of stamps, blocks, envelopes, stamps, postcards and banknotes issued by underground solidarity publishing houses and other illegally operating social and political groups, which the author managed to collect mainly at the time when they were issued and distributed. The fortieth anniversary of the introduction of martial law in Poland was an opportunity to present the underground post stamps from 1981–1989 in the former "Iskra" Cinema in Pila (Piła) at the exhibition entitled *Underground postage stamps from 1981–1989 from the Edwin Klessa collection*. The exhibition included nearly 350 A4 exhibition sheets.

Keywords: stamp exhibition, underground post, martial law, philately, Edwin Klessa